

ZAHRÁDKAŘENÍ V KONTEXTU SOUČASNÉ SPOLEČNOSTI, ZEMĚDĚLSTVÍ A POTRAVINOVÝCH ZVYKLOSTÍ

Doc. RNDr. Antonín Vaishar, CSc.

Zahrádkaření

Zahrádkářství či **zahradničení** je obecné označení pro lidskou činnost, která spočívá v práci na zahradě nebo v sadu obvykle pouze pro svou potěchu, zábavu, relaxaci; často také jako zpestření svého či rodinného jídelníčku.

HISTORIE ZAHRÁDKAŘENÍ

Lesní zahrady (produkce a postupná domestikace plodin v lesích)

Egypt a Antika – okrasné zahrady, poskytující stín

Ve středověku klášterní zahrady včetně pěstování léčivých bylin, kuchyňských a hřbitovních zahrad, vinohradů

Islámské zahrady obehnané zdmi, rozdělené na čtvrtiny vodními toky s pavilonem uprostřed

Chatové zahrady v alžbětinských dobách vznikly jako místní zdroj bylin a ovoce

Francouzské zahrady – symetrické, anglické zahrady – více přírodní

V 19. století přišly skalky (alpinia)

Důležité v období hladu (Detroit) a válek (victory gardens)

Dnes i móda (např. Bílý dům za prezidenty Obamy nebo Downing Street 10 za premiéra Browna)

Rozvoj zahrádkaření v době industrializace

V době přechodu z předproduktivní do produktivní společnosti (z feudalismu ke kapitalismu), charakterizovaným sociální, průmyslovou a demografickou revolucí, přicházely do západoevropských měst zástupy pracovníků z venkova, kteří žili v extrémně špatných podmínkách a měli zkušenosti se zemědělstvím

Proto se snažili přežít nebo si přilepšit využitím každého kousku půdy

Zahrádky pro chudé v Birminghamu z pověření Jiřího III. v roce 1732, 1908 byl přijat speciální zákon; rozloha zahrádky asi 250 m²

V Německu Schrebergärten (lipský lékař a profesor) na počátku 19. století a pak i jinde; dále v Rakousko-Uhersku (Kleingärten), Švýcarsku a Nizozemsku

V Polsku *Kąpiele słoneczne* nejprve ve městě Grudziądz, za komunismu vylepšení jídelníčku, dnes 965 tisíc zahrádkářů

Komunitní zahrady

Pozemek zpravidla v terénu, který není vhodné obdělávat intenzivním způsobem
Je obděláván buď společně nebo rozdělen na individuální pozemky (allotments), jejichž rozloha odpovídá potřebám jedné rodiny

Nacházejí se zpravidla ve městech nebo na jejich okrajích

Zahrádkáři jsou zpravidla sdruženi v asociacích, které pronajímají nebo kupují půdu od veřejných, soukromých nebo církevních institucí

Existují nadstavbové organizace (zahrádkářské svazy), které v Evropě zastřešuje *Office International du Coin de Terre et des Jardins Familiaux* se sídlem v Lucemburku; sdružují asi 3 miliony zahrádkářů

Příklady kolonií zahrádek

Krakovo (Ljubljana), zahrádkářská kolonie prakticky na okraji centra města; dnes chráněná

Querbeet (Leipzig) – ukázka společenské akce zahrádkářů

TYPY ZAHRAD

Vnitřní zahrady (pokožové rostliny, zimní zahrady, skleníky)

Vodní zahrady v bazénech, jezírkách nebo mokřadech

Kontejnerové zahradnictví v květináčích různého typu na balkonech či v patkách

Pěstování rostlin na hromadách tlejícího dřeva v suchých oblastech

Předzahrádky a zadní dvory, využívané pro pěstování zeleniny či květin

Ekologické zahradnictví využívá udržitelné metody k pěstování geneticky nemodifikovaných plodin.

Školní zahrady, sloužící k výuce

Zahrádkaření v Česku

První kolonie snad 1914 v Plzni (Škodovka) – 5 ha

Za minulého režimu rovněž únik k individuálnímu životu a vylepšení jídelníčku zeleninou a ovocem

Po roce 1989 krátký útlum

Dnes opět velký zájem (věkové kategorie přes 30 let)

Problém: snižování rozlohy vhodných pozemků v důsledku tlaku developerů na zástavbu

Zvyšování kupních cen a pronájmu pozemků

Současné funkce zahrádek

Hobby činnost s pozitivním významem pro mentální zdraví

Výroba potravin, o nichž víme, jakých prostředků bylo použito

Součást systémů městské zeleně, rekreačního zázemí města, členění urbanizovaných ploch

Kontakt přírodou a půdou, výchovná funkce

Městské finance: zahrádkáři udržují své pozemky sami a navíc platí nájem

Environmentální funkce: malá ekologická stopa (místní zdroje, šetření obalových materiálů, minimální spotřeba energií, zpracování bioodpadu)

Vzdělávací funkce

Školní zahrady po roce 1774 (tehdy ale sloužily k přilepšení učitelům jako součást jejich benefitů)

Zřízení školních zahrad bylo doporučeno Zásadami pro veřejné vyučování v Rakousku z roku 1848; od roku 1871 měly být školní zahrady povinné; v roce 1904 mělo školní zahradu 85 % škol (minimální rozloha 4 – 8 arů)

Školní zahrada měla být rozdělena na ovocnářské, zelinářské, hospodářské a botanické části. Součástí zahrady měla být nádrž s vodními rostlinami a vodními zvířaty. Za práci žáci dostávali vypěstované plody, semena a květiny zdarma

Za socialismu předmět pěstitelské práce (práce na pozemku), které měly vychovávat žáky k pracovním činnostem

Po roce 2000 školní zahrady postupně zanikají a jsou zanedbávány; narážejí i na komplikované právní předpisy

Charakteristiky českých zahrádek

Menší výměra, zpravidla jednotná v jedné kolonii

Doplněná různými přístřešky a boudami na nářadí

V současnosti často rozšiřována i o rekreační možnosti:

Trávníky, okrasné květiny, ovocné stromy

Bazény a pískoviště

Některé objekty se přizpůsobují dlouhodobějším pobytům (napojení na technické sítě, vytápění)

ALTERNATIVNÍ POTRAVINOVÉ SÍTĚ

Součást sdílené ekonomiky – nemonetární sdílení produkce v rámci rodiny, příbuzných a přátel

Forma odolnosti vůči vnějším krizím (například COVID)

Forma nepolitického odporu proti komerčnímu trhu s potravinami

Environmentální dopady (většinou sekundární)

Uhlíková stopa

Podle ČSÚ je kombinovaná spotřeba ovoce, zeleniny a brambor v Česku 134,3 kg/osobu za rok

Úroveň samozásobitelství činí 32 %, tj. 43,6 kg/osobu

Na potraviny připadá 25 % emisí (více než na automobilovou dopravu)

Při přímé náhradě kupovaných plodin vypěstovanými činí úspora 0,97 kg CO₂ na kg

Při započtení kompostování je to 2,1 kg CO₂ na kg potravin

Jedna osoba tedy spoří za rok mezi 42,3 a 91,6 kg CO₂, což je 2,5 až 5,4 % emisí skleníkových plynů z potravin

Přitom sem nejsou započítány emise z dopravy potravin

Tyto úspory většinou nejsou prvoplánové

Motivace zahrádkářů

Vypěstovat čerstvé potraviny s vysledovatelným původem

Potěšit své blízké, podělit se s nimi o výsledky své práce mimo rámec formální tržní ekonomiky – případně s kombinovaným využitím vlastních a komerčních produktů

Redukovat odpad a nevhodné využití zdrojů

Zdravotní význam zahrádkářství

Byla provedena metaanalýza 22 případových studií z USA, Evropy, Asie a Středního východu, která prokázala pozitivní vztah mezi pravidelným zahrádkařením a zdravotním stavem obyvatel

Šlo například o snížení deprese, snížení BMI, důsledky zvýšení životní spokojenosti a kvality života

Pozitivní pocity byly zjištěny u pěstitelů zeleniny (na rozdíl od okrasných zahrad), zahrádkářů s nízkými příjmy a u žen

Výhodou je preventivní a komplexní charakter v kontrastu se symptomatickým a následným přístupem klasické medicíny

Další výhodou je, že tento přístup nevyžaduje žádné další finanční náklady

Zahrádkaření je navíc přístupné pro všechny věkové a sociální vrstvy obyvatel včetně části invalidů

Zahrádkaření jako politikum

Jde o aktivitu zdola nahoru (bottom-up)

Zároveň se jedná o komunitní aktivitu

Podporuje vlastní odpovědnost a dobrovolnictví

Hledá nové diverzifikované formy práce

Celkově vytváří určitý protiklad proti neoliberální transformaci

Problémem je nejasná odpovědnost úřadů, nadnesená nebo nejasná očekávání a dlouhodobá udržitelnost

Zahrádkaření a COVID 19

Zhoršení potravinové jistoty zejména v městských oblastech:

Narušení dodavatelských potravinových řetězců

Fyzické a ekonomické překážky, omezující přístup k potravinám

Katastrofální plýtvání v důsledku nedostatku pracovních sil

Zahrádkaření může zvýšit potravinovou a nutriční bezpečnost konkrétních městských komunit. Minimalizuje vnější kontakty.

Nicméně se nepotvrdily informace, že konzumace „zdravých“ potravin by mohla působit preventivně proti infekčním chorobám včetně COVID-19 ani obavy, že by se nemoc mohla přenášet jídlem

České zemědělství a válka na Ukrajině

Ukrajina a Rusko zaujímají 25 – 30 % světového exportu obilovin. Zásobují zejména severní Afriku a Blízký a Střední východ

Dojde nepochybně k dalšímu narušení dodavatelsko-odběratelských vztahů

Česko nebude přímo postiženo (do Ruska vyvážíme mák, z Ukrajiny dovážíme med), v potravinách jsme z 80 % soběstační

Ceny potravin se mohou velmi výrazně zvedat, protože o cenách zemědělských komodit se rozhoduje na světových burzách. Potom by se zvyšovala důležitost samozásobení.

Dalším problematickou sférou by mohla být osiva (které Rusko ve značné míře dováží) a hnojiva, která naopak svět z těchto zemí dováží

Naopak pozitivním důsledkem by mohly být ukrajinské pracovní síly na sezónní práce v zemědělství

Děkuji za pozornost

